

UNIVERZITET U BEOGRADU
GEOGRAFSKI FAKULTET

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF GEOGRAPHY

UDK 314

ISSN 1820 - 4244
eISSN 2560 - 5011

Demografija

Godina
Volume **XIX**

Beograd
Belgrade **2022**

demografija.gef.bg.ac.rs

IZDAVAČ

Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Petar VASIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ČLANOVI UREDNIŠTVA

Danica ŠANTIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Daniela ARSENOVIĆ, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Novom Sadu; Dragica GATARIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Draško MARINKOVIĆ, Katedra za društvenu geografiju i demografiju, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Banja Luci; Ivan MARINKOVIĆ, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd; Ivan ČIPIN, Katedra za demografiju, Ekonomski fakultet – Sveučilište u Zagrebu; Marija LJAKOSKA, Institut za geografiju, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, Skoplje; Milica SOLAREVIĆ, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Novom Sadu; Sanja KLEMPIĆ BOGADI, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb; Vera GLIGORIJEVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Vladimir NIKITOVIĆ, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd

IZDAVAČKI SAVET

Goran PENEV, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd; Gordana VOJKOVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Mirjana BOBIĆ, Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Mirjana Devedžić, Odsek za demografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Mirko GRČIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu

TEHNIČKA UREDNICA

Ivana INJAC, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

KARTOGRAFSKI UREDNIK

Marina SIRIDŽANSKI, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Štampa:

Planeta print d.o.o. Beograd

Adresa:

Demografija

Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Studentski trg III/3, 11000 Bograd,
Republika Srbija

Tiraž:

200

Kontakt:

Tel: +381 (0)11 2637421

e-pošta: demography.editor@gef.bg.ac.rs

URL: <http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Demografija izlazi jednom godišnje. Mišljenja autora ne odražavaju nužno gledište uredništva.

Objavljeni prilozi se indeksiraju u sledećim bazama:

- DOAJ (Directory of Open Access Journals, Lund)
- CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main)
- SCIndeks (Srpski citatni indeks, Beograd)

Izdavanje časopisa *Demografija* finansijski je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Prilozi objavljeni u časopisu mogu se koristiti samo pod uslovima licence *Creative Commons Autorstvo – Nekomercijalno – Bez Prerade 4.0. međunarodna (CC BY-NC-ND 4.0)*

PUBLISHER

University of Belgrade - Faculty of Geography

EDITOR-IN-CHIEF

Petar VASIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade

EDITORIAL BOARD

Danica ŠANTIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Daniela ARSENOVIĆ, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science – University of Novi Sad; Dragica GATARIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Draško MARINKOVIĆ, Department of Social Geography and Demography, Faculty of Science – University of Banja Luka; Ivan MARINKOVIĆ, Center for Demographic Research, Institute of Social Sciences, Belgrade; Ivan ČIPIN, Department of Demography, Faculty of Economics – University of Zagreb; Marija LJAKOSKA, Institute of Geography, Faculty of Science – University of Sv. Cyril and Methodius, Skopje; Milica SOLAREVIĆ, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science – University of Novi Sad; Sanja KLEMPIĆ BOGADI, Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb; Vera GLIGORIJEVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Vladimir NIKITOVIC, Center for Demographic Research, Institute of Social Sciences, Belgrade

ADVISORY BOARD

Goran PENEV, Center for Demographic Research, Institute of Social Sciences, Belgrade; Gordana VOJKOVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Mirjana BOBIĆ, Department of Sociology, Faculty of Philosophy – University of Belgrade; Mirjana Devedžić, Department of Demography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Mirko GRČIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography – University of Belgrade

LAYOUT AND DESIGN

Ivana INJAC, Faculty of Geography, University of Belgrade

CAROGRAPHIC EDITOR

Marina SIRIDŽANSKI, Faculty of Geography, University of Belgrade

Printed by:

Planeta print d.o.o. Beograd

Address:

Demografija
University of Belgrade – Faculty of Geography
Studentski trg III/3, 11000 Belgrade,
Republic of Serbia

Circulation:

200

Contact info:

Tel: +381 (0)11 2637421
e-mail: demography.editor@gef.bg.ac.rs
URL: <http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Demografija is issued annually. The opinions of the authors do not necessarily reflect the viewpoint of the Editorial Board.

The journal is indexed in:

- DOAJ (Directory of Open Access Journals, Lund)
- CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main)
- SCIndeks (Serbian Citation Index, Belgrade)

The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia provides financial support for the printing of the journal.

The articles are licensed under a *Creative Commons Attribution - Non Commercial - No Derivatives 4.0 International* (CC BY-NC-ND 4.0).

SADRŽAJ

ČLANCI

- Milena SEKULIĆ*
Milica SOLAREVIĆ
Andelija IVKOV DŽIGURSKI
1 *Ljubica IVANOVIĆ BIBIĆ*
Употреба контрацепције и репродуктивне намере студенткиња Универзитета у Новом Саду (eng.)
- Miodrag PANTOVIĆ*
21 **Diferencijalni demografski razvitak i elektoralna homogenizacija etničkih i klasnih identiteta u savremenoj Turskoj**
- Ivan MARINKOVIĆ*
39 **Dekomponovanje osnovnih pokazatelja smrtnosti u Srbiji u periodu 1990-2021**
- Габриела СТОЈКОВИЋ МИЛЕТИЋ*
57 **Начин живота и потребе младих у селима Пчињске области: пример села Тибужде, Ратаје и Вртогош**
- Ivana POLJAK*
77 **Demografske i socioekonomske karakteristike domaćinstava i energetska siromaštvo u Srbiji (eng.)**

DODACI

Osvrti i komentari

Prikazi

Beleške o autorima

Politika časopisa

CONTENTS

ARTICLES

- 1 *Milena SEKULIĆ;*
Milica SOLAREVIĆ;
Anđelija IVKOV DŽIGURSKI;
Ljubica IVANOVIĆ BIBIĆ;
Contraceptive use and reproductive intentions among female students at the University of Novi Sad
- 21 *Miodrag PANTOVIĆ*
Differential demographic development and electoral homogenization of ethnic and class identities in modern Turkey
- 39 *Ivan MARINKOVIĆ*
Decomposition of basic mortality indicators in Serbia 1990-2021
- 57 *Gabriela STOJKOVIĆ MILETIĆ*
The way of life and needs of young people in the villages of the Pčinja area – the example of the villages of Tibužde, Rataje and Vrtogoš
- 77 *Ivana POLJAK*
Demographic and socioeconomic characteristics of households and energy poverty in Serbia

ADDITIONAL INFORMATION

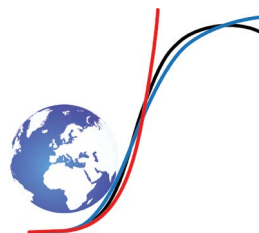
Reviews and Comments

Book Reports

Notes on the Authors

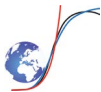
Journal Policy

Prikazi **Book Reports**

<http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Urednice: Gordana VOJKOVIĆ i Vera GLIGORIJEVIĆ

STANOVNIŠTVO SRBIJE – KAKO UPRAVLJATI DEMOGRAFSKIM IZAZOVIMA

Izdavač: Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet

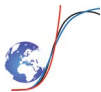
Publikacija „Stanovništvo Srbije – kako upravljati demografskim izazovima” predstavlja sublimaciju radova o aktuelnim populacionim izazovima. Autori su, u najširem pogledu, ukazali na fundamentalne karakteristike demografskih fenomena, uključujući i konsekvence njihovih višedecenijskih tendencija. U potrazi za odgovorima su, takođe, pružili eventualne smernice u funkciji delovanja na ublažavanje demografskih implikacija. Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet izdavač je analizirane studije koja obiluje širokim spektrom populacionih tema, a konkretno se sastoji od šest poglavlja. U tekstu koji sledi navešćemo najznačajnije rezultate ove studije.

Sam početak publikacije nas upoznaje sa načinom boljeg razumevanja demografskih disproporcija u Srbiji. Naime, u prvom članku *Ka boljem razumevanju demografskih dispariteta u Srbiji*, Gordana Vojković, Vlasta Kokotović Kanazir i Damjan Bakić ističu da su uspostavljanje održivog demografskog razvoja i dostizanja ravnomernijeg teritorijalnog razmeštaja stanovništva u kategoriji osnovnih ciljeva prostornog i regionalnog razvoja Srbije. Viši nivo integracije regionalnih populacionih sistema odrazio bi se na ublažavanje prostorno-demografskih razlika i to pomoću demetropolizacije, decentralizacije i polufunkcionalne organizacije prostora. Revitalizacija manjih i srednjih urbanih centara i demografski ugroženih ruralnih prostora, takođe, se posmatraju kao vid neutralisanja demografskih dispariteta. Opšteprihvaćen stav je da se demografski razvitak Srbije, u najvećoj meri, ocenjuje kao veoma nepovoljan, međutim, neophodno je ustanoviti veličinu prostornih dispariteta, odnosno koji su prostori demografski kritični, a koji u značajnoj meri privlače i sačinjavaju demografske resurse. Autori nas podsećaju na decenijama prisutne nepovoljne demografske tendencije, a kada je u pitanju bojazan ulaska Srbije u “zamku niskog fertiliteta”, neophodna je precizna procena svih onih prostora koji ne poseduju minimum kapaciteta za revitalizaciju. U tom kontekstu, prvenstveno se izdavaju pogranični prostori, koji se ocenjuju posebno ugroženim, potom se problem marginalizovanosti prepoznaje i u odnosu na relaciju opštinski centar – periferija, s obzirom da naselja udaljenija od samih centara nisu integrisana u opštinske sisteme. Doslednost u sprovođenju akcija u cilju ublažavanja demografskih trendova i prostorno-demografskih dispariteta

smatra se preko potrebnom. Koncept prostornog razvoja stanovništva bi trebalo da bude celovit, strateški orijentisan, dugoročan i integrisan u društvenu, ekonomsku i regionalnu sferu. Navedenu konstataciju možemo posmatrati kao jednu od najvažnijih poruka prvog poglavlja date studije. Neosporno, značajan je, i migracioni aspekt i njegov uticaj na prostornu distribuciju populacije, kao i pitanje nivoa fertiliteta i dinamika starenja stanovništva. Navedeno implicira i značaj politike prema fertilitetu ili populacionom starenju u kontekstu ublažavanja prostornih disproporcija demografskog razvoja Srbije. Autori napominju da su sve potrebne strategije od značaja za pozitivne promene u domenu stanovništva usvojene, međutim zaostaje se u njihovoj potpunoj operacionalizaciji. Demografska budućnost Srbije prema raznim scenarijima nije ohrabrujuća, izvestan je pad ukupnog broja stanovnika i intenzivno demografsko starenje, koji se ni u najboljem toku događaja ne mogu zaustaviti. Zaključna konstatacija je da se država nalazi na rakersnici, kada su u pitanju demografski tokovi, i da vreme koje je pred nama može biti poprilično izazovno.

Činjenica je, da se fenomen nedovoljnog rađanja posmatra kao jedan od najvažnijih populacionih izazova savremenog društva, i da je problematika fertiliteta u stalnoj sferi interesovanja istraživača. U drugom poglavlju ove, tematski raznovrsne studije, predstavljeni su krucijalni aspekti fertilnog ponašanja stanovništva Srbije. Petar Vasić u svom radu *Kriza rađanja u Srbiji i mogući pravci delovanja*, prvenstveno, iznosi višedecenijski problem fenomena nedovoljnog rađanja, pretočen u obeshrabrujuće podatke. Socioekonomske promene nakon polovine prošlog veka, nesumnjivo su imale refleksiju na reproduktivno ponašanje. Međutim, rezultati osvetljavaju i intrigantnu konstataciju, odnosno da je pad plodnosti bio intenzivniji u ruralnoj sredini, dok se odlaganje rađanja intenzivnije odigralo na gradskom tlu. Autor nas podseća na neprocenjiv značaj veličine i starosnog sastava fertilnog kontingenta u pogledu revitalizacije rađanja u određenoj populaciji. Posmatrano indeksom koncentracije fertilnog kontingenta (2018) vrednosti iznad proseka registrovane su jedino oko značajnih razvojnih centara i saobraćajnih koridora (Beograd-Noví Sad, Kragujevac-Užice, Niš-Vranje). Imajuću u vidu da se obim optimalnog fertilnog sastava može posmatrati kao osnovni demografski potencijal rehabilitacije rađanja, deprimirajuće deluje realnost u kojoj je gotovo, sav fertilni potencijal Srbije detektovan u funkcionalnim urbanim područjima. U radu je izvršena kvantifikacija barijera i potencijala u domenu rehabilitacije rađanja u Srbiji: neravnomerna prostorna distribucija nedovoljnog rađanja, koje je blizu 28% ispod nivoa potrebnog za prostu reprodukciju; prestanak daljeg odlaganja rađanja u onim opštinama sa intenzivnim odvijanjem tog procesa mogao bi ostvariti pozitivan tempo efekat na nivo fertiliteta; prosečna starost majki pri prvom živorođenju deteta od 26 godina zabeležena je u više od

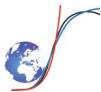

polovine teritorije Srbije, što može činiti svojevrsnu prednost ukoliko bi se populacione politike fokusirale na mere vezane za raniji ulazak u roditeljstvo. Zaključak autora drugog poglavlja je da bi direktne finansijske mere trebalo da idu u smeru podsticanja ranijeg ulaska u roditeljstvo, uz precizno određenu donju starosnu granicu i kraće intergeneracijske intervale. Preporuka je i uvođenje novog strateškog cilja u okviru aktuelne Strategije podsticanja rađanja (2018), koji bi nosio naziv „Ka ranijem roditeljstvu“. Mere predloženog specifičnog cilja trebalo bi da formiraju pozitivnu klimu i omogućće (budućim) roditeljima da realizuju željeni broj dece i samim tim ne pribegnu sveprisutnoj reakciji u vidu odlaganja rađanja. Dovodjenjem u korelaciju nivoa fertiliteta sa visinom penzije i starošću za penzionisanje, prema autoru, podržao bi se koncept međugeneracijske solidarnosti, potom postavio stub aktivnoj politici prema starenju i na kraju porodice koje brinu o svojim starijim članovima dobile bi podršku.

Studija pred nama, potvrđuje jednu, možemo reći široko rasprostranjenu činjenicu, a to je da je, i pre samog konstituisanja demografije kao naučne discipline, potom tokom njenih razvojnih etapa, i u aktuelnom periodu, veća pažnja posvećena fertilitetu nego drugim fenomenima. Naime, i naredno istraživanje je fokusirano na fertilno ponašanje u našem društvu, ali sa nešto drugačijim središtem pažnje. Novije tendencije u fertilitetu inspirisale su Nataliju Mirić da sagleda karakteristike fertiliteta žena najvišeg obrazovanja. *Reproduktivno ponašanje najobrazovanijih žena u Srbiji* predstavlja treće poglavlje publikacije i usmerava našu pažnju ka promenama u socio-ekonomskoj poziciji žena tokom proteklih decenija, i kako su se te promene manifestovale na fertilno ponašanje. U iščekivanju podataka najnovijeg Popisa (2022), pozivanjem na Popis 2011. nailazimo na informaciju da su visokoobrazovane žene najintenzivnije rastuća obrazovna kategorija populacije i da su činile petinu fertilnog kontingenta Srbije. Razumljiv je tok sticanja visokog obrazovanja, tj. duži proces školovanja uglavnom sa sobom nosi i kasnije stupanje u brak i roditeljstvo. Oslanjajući se na podatke pretposlednjeg popisa, autorka nas u svom istraživanju upozna je sa nekoliko činjenica: najobrazovanije žene rađaju decu u proseku kao 2,5 godina starije u odnosu na žene koje nemaju visoko obrazovanje; fertilitet visokoobrazovanih žena (1,33) je značajno niži nego neobrazovanih i žena sa osnovnim obrazovanjem (2,52 odnosno 1,54, respektivno); završni fertilitet visokoobrazovanih žena je približno 20% niži u odnosu na ostale žene. Dalje, ovo poglavlje nam pruža i određene zanimljivosti poput toga da se žene visokog obrazovanja ne razlikuju od ostalih žena u pogledu učestalosti rađanja. U okviru diskutovanja o fertilitetu najobrazovanijih žena, autorka se oslonila na nedavno sprovedeno kvalitativno istraživanje (2018) i naglasila kompleksnost ove problematike i u prvom planu istakla prevagu psiholoških motiva u odlaganju rađanja ove obrazovne kategorije žena. Pozitivan

aspekt spomenutog istraživanja se ogleda u boljim izgledima za delovanje u smeru kompenzovanja odlaganja rađanja, tj. nadoknađivanja fertiliteta u kasnijim godinama života. Momenat za proširenje porodice, u najvećoj meri, se dovodi u korelaciju sa ličnim profesionalnim ostvarenjem, s tim u vezi nameće se i izuzetno važno pitanje uspostavljanje balansa između rada i roditeljstva. Zaključno razmatranje, možemo oceniti kao obeshrabrujuće, s obzirom da je uveliko prisutno približavanje već niskih fertilnih normi žena bez tercijalnog obrazovanja izrazito niskim reproduktivnim normama visokoobrazovanih žena, što implicira da problem nedovoljne reprodukcije postaje univerzalan, ali i sve manje determinisan obrazovanjem.

Pitanju migracija Danica Šantić i Nevena Trnavčević pristupaju iz perspektive održivog demografskog razvoja, i to temom *Migracije stanovništva Srbije – prepreka ili mogućnost za održiv demografski razvitak Srbije na početku XXI veka*. U ovom segmentu je, prvenstveno naveden značaj migracija stanovništva s obzirom na njihov neposredni uticaj na populacionu dinamiku, strukturne karakteristike stanovništva i na njegov teritorijalni razmeštaj. Shodno navedenom, jasna je potreba za pravovremenim i adekvatnim praćenjem migracionih procesa. Fundamentalne karakteristike migracionih tendencija u našem društvu se ogledaju u: iseljavanju mladog i visokoobrazovanog stanovništva, porastu međuregionalnih migracionih pravaca, koncentrisanju obrazovnog, radnog i fertilnog kontingenta u funkcionalnim regionalnim centrima. Takođe, migracioni profil Srbije karakteriše i izbeglo i raseljeno stanovništvo, kao i porast broja iregularnih migranata i tražilaca azila. Autorke nas podsećaju na relanost, do koje su doveli intenzivni unutrašnji migracioni tokovi zajedno sa polarizacijom prirodnog kretanja, odnosno na formiranje, a potom i na proširivanje demografski devastiranih emigracionih prostora. Posmatrajući migracije u svetlu indikatora, prema popisu 2011, jedino se Beogradski region izdvojio po konstantnom pozitivnom migracionom saldu. U radu su predstavljeni nešto noviji podaci, te je u unutrašnjim migracionim tokovima 2019. učestvovalo 127421 lice, mahom žene. U poređenju sa prethodnim godinama, autorke smanjenje broja lica u unutrašnjim migracijama, pripisuju pandemiji virusa COVID-19 i iseljavanju populacije u inostranstvo. U kontekstu spoljnih migracija, u najvećoj meri, dolazi do iseljavanja mladih i reproduktivno i radno-sposobnog stanovništva, što razumljivo implicira da takve tendencije predstavljaju veliki gubitak za naše društvo. Oslanjajući se na procene, autorke iznose da van Srbije živi između 4 i 5 miliona pripadnika dijaspore, gde se u prvom planu kao najznačajnije zemlje prijema izdvajaju Nemačka, Austrija, Italija i Francuska. Prema nedavnoj studiji Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije, naglašeno je da Srbija u poslednjem periodu registruje značajnu imigraciju visokoobrazovanih, a uglavnom se kao primarni razlog navode završene studije. Autorke su u svom istraživanju pronašle prostor i

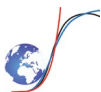

za prinudne migracije iznoseći podatke iz sprovedenih popisa izbeglica, ali ukazujući i na najnovije informacije prema kojima je u 2020. godini u Srbiji boravilo 25709 izbeglica. Nezaobilazna činjenica u kontekstu migracionog profila Srbije je i „Migrantska/izbeglička kriza“ sa kulminacijom tokom 2015. i 2016. godine kada je preko naše teritorije prešlo gotovo milion migranata. Kada je u pitanju globalna situacija vezana za pandemiju korona virusa, u pogledu migracija, u Srbiji se mogu uočiti povratne migracije radnika migranata i njihovih porodica, kao i migracije studenata i iregularnih kretanja na Balkanskoj migracionoj ruti. U početku su se ova lica doživljavala kao opasnost po zdravlje naše populacije, ali uvidevši njihov značaj na tržištu radne snage, pogled je promenjen u pozitivnom smeru. Međutim, nakon ukidanja vanrednog stanja, najveći deo migranata se vratio u zemlju prethodnog boravka. U zaključnim razmatranjima iznosi se da se migraciono pitanje može posmatrati dvojako u vidu pretnje ili podrške razvoju. Takođe, konstatuje se da migracioni tokovi nisu prepušteni slučaju, o čemu svedoči niz usvojenih zakonodavnih dokumenata, koji se na direktan ili indirektan način bave regulacijom migracija.

Fenomen nedovoljnog rađanja, neosporno izaziva najveću pažnju kako naučnog sveta, tako i šire javnosti, međutim, svoj prostor u značajnoj meri je okupiralo i populaciono starenje. Sledeća tematska jedinica studije odnosi se na *Istraživanje starenja stanovništva Srbije u funkciji javnih politika – regionalni aspekt*. Mirjana Devedžić i Jelena Stojilković Gnjatović nam ovim poglavljem predstavljaju fundamentalne odlike demografskog starenja, kao i izazove sa kojima se naše društvo suočava u tom kontekstu. Stadijum duboke demografske starosti je realnost gotovo svih teritorijalnih celina Srbije. Imajući u vidu da se „društvo starih“ odražava na sve funkcionalne sisteme, kao i da čini izazov za demografski i socioekonomski razvoj, razumljiva je potreba da se demografsko starenje pozicionira među centralnim pitanjima javnih politika. Koristeći standardne indikatore, autorke su u radu iznele nekoliko obeshrabrujućih činjenica. S obzirom da podaci najnovije sprovedenog popisa (2022) još uvek nisu dostupni, prema popisu 2011. stanovništvo Srbije je karakterisao niz nepovoljnih indikatora u pogledu demografskog starenja. Najznačajnije je izdvojiti najalarmantniju konstataciju, a to je da je čak 96,4% opština i nešto manje naselja (91,6%) bilo u stadijumu duboke i najdublje demografske starosti. Usled neujednačenog intenziteta populacionog starenja, prostorne razlike se mogu očitati u vidu starog Srbija Sever regiona i još starijeg Srbija Jug regiona. Neizostavne stavke prilikom analize demografskog starenja čine obim i interni starosni sastav funkcionalnih kontingenata. Prema podacima već spomenutog popisa, najveći udeo predškolskog kontingenta, očekivano beleži Beogradski region (6,8%), a minimalne udele regioni Južne i Istočne Srbije, a i u uostalim starosnim kontingentima očitavaju se regionalne razlike. Autorke naglašavaju značaj veličine

staračkog kontingenta (80+) za javne politike i funkcionisanje društva. Ono što je, takođe izuzetno važno je da analiza pruža nedvosmislene dokaze koji idu u prilog tumačenju demografskog starenja kao jedne od najvećih barijera za održivi razvoj. Činjenica je da, ukoliko nisu u sponi sa rešavanjem prirodnog obnavljanja ili migracija, nema prostora za direktne mere, jer se ne mogu pronaći mehanizmi koji na primer dovode do podmlađivanja starosnog sastava. Autorke su prepoznale značaj u aktiviranju lokalnih samouprava u modeliranju i detektovanju problema demografskog starenja, kao i u pronalaženju efektivne reakcije na vidljive prepreke. Nekoliko stavki, prema autorkama, bilo bi značajno sprovesti u tom domenu. Konkretno, povećati finansijsku podršku lokalnim zajednicama, kontinuirano pratiti tendencije i karakteristike demografskog starenja, potom, važno je sprovesti i mapiranje jasnih problema iniciranih populacionim starenjem uz prateću ocenu potencijala za revitalizaciju. Na kraju, poželjno je sprovoditi i informisanje o izazovima starenja, ali i kreirati koncept i akcioni plan aktivnog starenja na lokalnom nivou.

Posmatrajući globalno, evidentno je da se ulažu značajni naponi naučne zajednice i zvaničnih institucija u razumevanju determinističkog sklopa fertilnog ponašanja, eksplikaciji faktora koji ih oblikuju i pronalaženju rešenja i pravaca delovanja koji bi ublažili konsekvence nepovoljnih tendencija. Sve to je imalo za rezultantu i jednu drugačiju perspektivu na osnovu koje nedovoljno rađanje ne mora nužno imati negativnu konotaciju, ako i da savremeno društvo sve više prepoznaje važnost ljudskog kapitala i efekte ulaganja u njega. Vera Gligorijević i Damjan Bakić upravo prepoznajući ljudski kapital kao značajan resurs socioekonomskog razvoja daju završnu notu studije i to temom *Ljudski kapital i radna snaga u Srbiji – ograničenja i potencijali*. Veza između populacionog razvoja i ekonomskog rasta je razmatrana kroz radno sposobno i aktivno stanovništvo. U poslednjem poglavlju ove publikacije pružena je retrospektiva obrazovnih karakteristika stanovništva uz primenu najadekvatnijih pokazatelja tržišta rada. Takođe, diskutuje se o eventualnom postojanju prostora za unapređenje javnih politika u funkciji podsticanja akumulacije i kvaliteta obrazovanja. Autori nas podsećaju na opšteprihvaćen stav da se ljudski kapital sve više izjednačava po stepenu važnosti sa tehnologijom, kao i da od teritorijalnog razmeštaja kvalifikovane radne snage zavisi stepen dinamike razvoja određenih regiona. Kada se analitički pristupa ljudskom kapitalu, neizostavni su sledeći pokazatelji: pismenost, srednji broj godina provedenih na školovanju i struktura populacije prema obrazovnim dostignućima. Nepostojanje duge tradicije politike prema obrazovanju predstavlja realnost našeg društva, a celovite aktivnosti na tom polju usledile su tek nakon Drugog svetskog rata. Autori se u ovom poglavlju oslanjaju na podatke popisa sprovedenog 2011. gde je stopa pismenosti dostigla svoj istorijski

maksimum (98%). Nažalost, prema obrazovnim odlikama populacija Srbije je ispod prosečnih vrednosti u odnosu na zemlje Evropske Unije. Na republičkom nivou, prema istom popisu, srednji broj godina provedenih na školovanju iznosio je 10,6 godina. U pogledu obrazovnih postignuća opštine sa najvećim udelom visokoobrazovanog stanovništva bile su deo funkcionalno-urbanih područja Beograda, Novog Sada, Niša i Kragujevca. Rad nam ukazuje na izuzetno pozitivnu činjenicu da je ljudski kapital u Srbiji visoko pozicioniran i da čini fokus brojnih strateških dokumenata. Pored navedene konstatacije, autori predlažu dve grupe mera javnih politika koje se mogu odraziti na unapređenje ljudskog kapitala u Srbiji. Konkretno, prva grupa je usmerena na mobilizaciju i efikasnu upotrebu resursa u obrazovnom sistemu, dok se druga odnosi na aktivno učešće roditelja u obrazovnom procesu. Radna snaga je, takođe, u fokusu ovog istraživanja, te su prikazane najvažnije karakteristike koje nam omogućavaju da formiramo odgovarajuću sliku. Stopa aktivnosti radnog kontingenta od polovine 20. veka je opadala i to pod uticajem nepovoljnih demografskih tendencija i nestabilne ekonomske i političke situacije u državi. Evidentan je jaz u aktivnosti prema polu s obzirom da nam Anкета o radnoj snazi (2018) rasvetljava podatak da je aktivnost žena iznosila 60,6%, a muškaraca 75,1%. Brojni su faktori koji utiču na iskorišćenost potencijala za veću aktivaciju radnog kontingenta. Kao konkretne mere navode se eliminacija prepreka za veću participaciju žena na tržištu rada, podsticanje zaposlenosti mladih, ali i finansijske mere.

* * *

Publikacija „Stanovništvo Srbije – kako upravljati demografskim izazovima” naučnom i širem stručnom auditorijumu pruža učinkovita i praktična saznanja. Autori studije su jednim celovitim pristupom omogućili uvid i u oblasti koje ne možemo podvesti pod okrilje isključivo demografskih fenomena u cilju efikasnijeg sagledavanja njihove međusobne povezanosti i refleksije na demografski profil Srbije. Ovakav postulat pri izradi studije možemo posmatrati kao otvorenost istraživača za interakciju sa različitim društvenim temama, a to se već uveliko u naučnom diskursu prepoznaje kao adekvatan put u dolaženju do rezultata. Neosporan je značaj populacionog faktora u funkcionisanju države, kao i sve veća potreba za prisutnošću demografa u definisanju javnih politika i pronalaženju odgovora na populacione izazove sa kojima se Srbija suočava. Možemo rezimirati da studija pred nama predstavlja svojevrsan vid odgovora na demografske izazove. Autori studije, pored važnih zaključaka pružaju i praktične preporuke, što donosi odluka može predstavljati značajne smernice u formulisanju mera i mehanizama za ublažavanje efekata nepovoljnih demografskih tendencija.

Ivana Magdalenić